

Коберник (Котлова) Л.О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки / Л.О.Коберник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. - №4. – Харків: НТУ «ХП». – 2009. - С.23-28.

Система ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з конфліктними формами поведінки особистості. Якщо ціннісна система не відповідає можливостям людини, то в останньої виникає внутрішньоособистісний конфлікт, який руйнує особистість із середини і це відбивається на її взаєминах з оточуючими. В статті представлені результати дослідження щодо подолання конфліктних форм поведінки шляхом розвитку ціннісної сфери особистості студента.

Система ценностных ориентаций связана с конфликтными формами поведения личности. Если ценностная система не соответствует возможностям человека, то у него возникает конфликт, который разрушает личность изнутри и это отображается на ее отношениях с окружающими. В статье представлены результаты исследования относительно коррекции конфликтных форм поведения в процессе развития ценностной сферы личности студента.

The system of values is closely connected with conflict forms of the personality behavior. If it doesn't coincide with man's possibilities there appears a conflict in himself which destroy his inner personality and it influences his relationships with other people. The article presents the results of investigation of the overcoming of conflict behavioral forms by the way of the development of student's valuable sphere.

23

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтації відіграють важливу роль у житті та становленні особистості. Ті орієнтації та цінності, які були закладені людині з дитинства, впливають на її поведінку, стиль життя, вибір професії, соціальне оточення, вибір партнера, друзів та на її схильність до конфліктності.

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури з проблематики змісту, структури та закономірностей формування

ціннісних орієнтацій дає підстави для таких висновків: поняття “ціннісні орієнтації” розглядаються нами як психологічні новоутворення особистості, що складають систему світоглядних орієнтацій особистості і проявляються у ставленні до себе, інших людей, суспільства в цілому як найвищої цінності, високий рівень поваги однієї людини до іншої, визнання її самості, високого призначення, віру в її можливості та надання права на вільний розвиток і самореалізацію, піклування про умови її існування (середовище, що оточує її) [1; 2; 3].

Виявлено, що в сучасній науці ведеться дискусія щодо природи та класифікації ціннісних орієнтацій, однак всі вчені одногосно стверджують, що процес формування ціннісних орієнтацій є фундаментом розвитку і становлення людини [3].

У той же час ціннісні орієнтації, виконуючи функцію відбору, мають суттєвий вплив на функції цілепокладання, прогнозування, планування, самоорганізації, контролю і корекції, комунікації. Вони є чинником, що регулює і частково детермінує мотивацію. Ціннісні орієнтації є специфічним результатом, якого можна досягнути в майбутньому, тобто вони виконують і системотвірну функцію в структурі цілісної людини, і функцію цілеспрямованості її поведінки. Якщо цінності є психологічною підставою рішень про сенс життя, то ціннісні орієнтації визначають шляхи його реалізації [4].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури доведено, що завершальний етап формування ціннісних орієнтацій відбувається в період юності, в період студентського віку, коли закінчується формування особистості, що детермінує подальший перехід у дорослість. Цей період насичений різноманітними кризами та протиріччями, конфліктами, що є рушійною силою розвитку особистості [5].

Результати констатуючого етапу експерименту дають можливість стверджувати наступне: на основі комплексного дослідження системи ціннісних орієнтацій студентів встановлено ієрархію цінностей, рівень їх розуміння, ціннісно-орієнтаційну єдність груп, реальну структуру ціннісних орієнтацій студентів.

Виділено групи ціннісних орієнтацій: 1) цінності особистого життя; 2) індивідуальні цінності; 3) етичні цінності; 4) цінності професійної спрямованості; 5) цінності розвитку і пізнання. Відповідно до цього ми виокремили п'ять типів особистості: 1) „Емоційно-нестабільний”; 2) „Авторитарний”; 3) „Гуманістичний”; 4) „Пізнавальний”; 5) „Самоактуалізуючий”.

Аналіз результатів дослідження засвідчує, що студенти не однаково оцінюють запропоновані цінності. Для одних усі цінності здаються однаково значущими, для інших мають різну важливість, що дозволяє їм їх диференціювати, тобто виділяти ті з них, які є головними або другорядними цілями життя. Це дає можливість говорити про те, що одні студенти мають диференційовану структуру цінностей, а інші всі цінності сприймають як однаково важливі, що свідчить про відсутність у них диференційованої структури ціннісних орієнтацій. Вони поки що не усвідомили свою життєву позицію, не визначили чітко свого особистого ставлення до цінностей навколишнього світу. Це дозволяє охарактеризувати рівень їх особистісної зрілості як не цілком відповідний ві-

24

ковому і соціальному критеріям розвитку. Рівень значущості цінностей не відповідає їхній реалізації у власному житті, що і призводить до незадоволеності життям та собою.

Діагностика конфліктних форм поведінки за тестом К.Томаса свідчить, що більшість студентів перших та третіх курсів схильні займати позицію суперника, в той час, коли досліджувані п'ятикурсники більш схильні до співпраці та компромісу. Діагностика крайніх конфліктно-агресивних форм поведінки у фруструючих ситуаціях А.Басса і А.Дарки вказує на те, що серед конфліктних форм поведінки найпоширенішими серед студентів є: фізична агресія, негативізм, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини, непряма агресія, роздратування.

Що стосується комплексної діагностики особистісних якостей, то тут за допомогою теста Р.Кеттелла ми визначили крайні ступені прояву рис особистості, виділили ті, які, на нашу думку, призводять до конфліктних форм поведінки: слабкість „Я”; домінантність; слабкість „над-Я”; підозрілість; консерватизм; фрустрованість; сизотомія. Всі ці риси мають свою вікову динаміку у розвитку: найбільше розмаїття на першому курсі, а найменше – на п'ятому. На основі цих даних, нами було виділено три особистісні профілі, а саме: асоціальний, ригідний, нестабільний.

З вище наведених даних дослідження можна зробити висновок про те, що система ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з конфліктними формами поведінки особистості. Якщо ціннісна система не відповідає можливостям людини, то в останньої виникає внутрішньоособистісний конфлікт, який руйнує особистість із середини, і це відбувається на її взаємостосунках з оточуючими. Як свідчать результати нашого дослідження, найчастіше це

проявляється у фізичній та вербальній агресії, у негативізм до оточуючого середовища. Здійснений лінійний кореляційний зв'язок Пірсона вказує на те, що особистісні профілі пов'язанні з вище зазначеними формами конфліктної поведінки. За допомогою методу рангової кореляції Спірмена встановлено, що тип особистості визначає її схильність до конфліктної поведінки.

Лише переоцінка ціннісно-мотиваційної сфери та оволодіння знаннями про конфлікт та навичками конструктивно його вирішувати допоможуть особистості подолати ті протиріччя та труднощі, які у неї виникають при взаємодії з іншими людьми.

Мета статті: розкрити динаміку змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки після розвивально-корекційної програми.

Виклад матеріалу. На основі результатів констатувального етапу експерименту нами були відібрані студенти, які потребують психологічного супроводу та психокорекційної роботи для подолання конфліктних, зокрема, крайніх конфліктно-агресивних форм поведінки. Було створено одну експериментальну та одну контрольну групи: 1 експ.гр. (n = 10) та 1 контр.гр. (n = 10) – студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павлі Тичини. Студенти контрольних груп після проведення тренінгу повторно тестувалися за попередніми методиками.

Метою психокорекційно-розвивальної програми є виокремлення і розвиток умінь та навичок подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці шляхом розвитку рефлексії і переоцінка особистістю ціннісних орієнтацій.

Основними завданнями такої роботи є:

- розвиток: а) умінь об'єктивно виражати свої почуття, емоції, думки; б) знань особистості про сутність конфлікту і конфліктних форм поведінки та їх ескалації, причини виникнення; в) умінь щодо вербалізації рефлексії; г) ціннісної сфери особистості;
- формування: а) умінь, що сприяють усвідомленому вибору конструктивних стилів поведінки; б) особистісних детермінант для вирішення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці; в) ціннісного ставлення до оточуючих; г) позитивної, раціональної системи ціннісних орієнтацій;
- оволодіння: а) уміннями саморегуляції у складних конфліктних ситуаціях; б) уміннями безконфліктної взаємодії;

в) уміннями запобігати використанню стереотипів конфліктної поведінки та застосуванню конфліктогенів.

25

Для досягнення та реалізації поставлених завдань нами використовувались наступні методи: бесіда, ділові та рольові ігри, аутогенне тренування, самоаналіз, аналіз продуктів діяльності (малюнки, щоденники, листи, вірші) тощо.

Тренінгові заняття проводились у відповідності до загальноприйнятих норм і принципів групової роботи та передбачали 11 занять, кожне тривалістю 90 хвилин. Вправи та ігри, що входять до складу соціально-психологічного тренінгу, розроблені автором або іншими дослідниками й адаптовані відповідно до мети та завдань програми формувального етапу дослідження.

Результати дослідження. Після проведення психокорекційних занять в експериментальних та контрольних групах проводилась повторна діагностика за тими ж методиками, що і під час діагностичного етапу, з метою констатації змін та перевірки ефективності запропонованої нами корекційної програми.

Результати, здобуті за методикою вивчення ціннісних орієнтацій Д.О.Леонтєва, свідчать про підвищення значущості для студентів таких цінностей, як активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя), пізнання (можливість розширення свого кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалення), творчість (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей), свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках). Також було засвідчено, що у студентів контрольних та експериментальних груп різною мірою сформоване уміння диференціювати цінності.

Серед студентів експериментальної групи збільшилась кількість тих, кому властива висока диференційованість структури ціннісних орієнтацій (58%). На відміну від цього, лише у 36 % студентів контрольної групи виявлено достатній рівень диференційованості структури ціннісних орієнтацій.

Позитивні зміни у структурі ціннісних орієнтацій особистості ми можемо спостерігати і за результатами методики В.С.Івашкіна та В.В.Онуфрієва „Що важливіше?” (табл. 1).

Так, серед студентів першого курсу відбулася переоцінка таких ціннісних орієнтацій, як навчально-орієнтаційні вміння та знання, стиль поведінки і діяльності; серед студентів третього курсу – стиль діяльності і поведінки, знання.

Для студентів п'ятого курсу відбулися зміни в таких позиціях: навчально-орієнтаційні вміння, знання, моральні якості. Що стосується студентів контрольних груп, то тут особливих змін щодо досліджуваних категорій не відбулося.

Таблиця 1.

**Динаміка змін структури ціннісних орієнтацій студентів
контрольної та експериментальної групи
(після розвивального тренінгу)**

№	Види ціннісних орієнтацій	Місце ціннісних орієнтацій			
		Експериментальна гр.		Контрольна гр.	
		До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
1	Моральні якості	1	1	2	1
2	Ставлення до людей	2	5	1	2
3	Навчально-орієнтаційні вміння	3	2	4	4
4	Ставлення до себе	4	6	3	3
5	Стиль діяльності і поведінки	5	3	5	5
6	Знання	6	4	6	6

26

Вище наведені дані свідчать про ефективний вплив психокорекційної програми на ціннісну сферу особистості.

Що стосується рівня розуміння цінностей студентами, то тут відбулися значні зміни в експериментальних групах: зменшились показники середнього рівня розуміння цінностей (з 85% до 72%) у студентів першого курсу за рахунок появи високого рівня (12%).

Серед студентів третього курсу знизився показник низького рівня (з 31% до 25%), збільшився високий рівень (з 7% до 15%).

Студенти п'ятого курсу показали такі результати: знизився низький рівень (з 27% до 20%), з'явився високий рівень розуміння цінностей (10%).

Таким чином, можна зробити висновок, що просвітницька робота щодо видів цінностей, їх трактування, визначення та дотримання в житті

позитивно впливає та всебічно розвиває студентів. Це також вказує на необхідність спілкування студентів з викладачами на морально-етичні теми, проведення виховних заходів, до яких варто залучати не лише „відмінників”, а в першу чергу студентів з низьким рівнем навчальних досягнень.

Після тренінгових занять нами було проведено повторну діагностику рівня ціннісно-орієнтаційної єдності студентів за методикою В.С. Івашкіна та В.В.Онуфрієва.

Студенти третіх та п'ятих курсів як експериментальної, так і контрольної групи показали високий рівень ціннісно-орієнтаційної єдності групи. В свою чергу студенти першого курсу контрольних груп показували середній рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (53%), а студенти експериментальних груп – високий рівень (73,7%). Це вказує на те, що такі заняття позитивно впливають на розвиток міжособистісних стосунків у групі, сприяють кращому пізнанню один одного, створенню дружніх стосунків, що в свою чергу зменшує рівень виникнення конфліктних ситуацій, міжособистісних суперечностей, непорозумінь між студентами.

З метою дослідження реалізації студентами експериментальних груп переосмислених ціннісних орієнтацій в умовах життєдіяльності ми повторно скористалися методикою С.С.Бубнова. При цьому встановлено, що в студентів контрольних груп все ще переважали такі цінності, як приємне проведення часу, відпочинок, високе матеріальне забезпечення, визнання і повага людей та вплив на оточуючих, а для експериментальних груп вже важливішими були інші цінності: допомога та милосердя до інших; соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві; пізнання нового в світі, людині; любов.

Таким чином, ми спостерігаємо тенденцію до змін у переоцінці та переосмисленні ціннісних орієнтацій, життєвих позицій серед студентів, які відвідували психокорекційні заняття.

На діагностичному етапі дослідження нами було з'ясовано, що найбільш значущими є характеристики і цінності особистого життя, натомість після формувального етапу експерименту є підстави стверджувати про переважання тих цінностей та якостей, які характеризують професійну спрямованість та самореалізацію студентів як майбутніх педагогів.

Отже, у процесі психокорекційно-розвивальних занять студенти педагогічного навчального закладу краще усвідомили себе як майбутніх фахівців, науковців, як еталон суспільства; виділили для себе ті професійні якості та навички, якими повинен володіти сучасний педагог; переосмислили значення та можливості майбутньої професії, її місце у розвитку суспільства;

зрозуміли, над якими якостями потрібно ще попрацювати, як їх розвивати, щоб досягти бажаного результату.

Для порівняння наводимо таблицю груп ціннісних орієнтацій студентів до та після психокорекційної роботи (табл. 2).

27

Таблиця 2

Порівняльна таблиця груп ціннісних орієнтацій студентів на початку та після проведення тренінгу

Місце	Групи ціннісних орієнтацій контрольної групи студентів	Групи ціннісних орієнтацій експериментальної групи студентів
1	Цінності особистого життя	Етичні цінності
2	Індивідуальні цінності	Цінності професійної спрямованості
3	Етичні цінності	Цінності розвитку і пізнання
4	Цінності професійної спрямованості	Цінності особистого життя
5	Цінності розвитку і пізнання	Індивідуальні цінності

Під час діагностичного етапу дослідження нами було виділено п'ять типів особистостей студентів на основі ціннісних орієнтацій (емоційно-нестабільний; авторитарний; гуманістичний; пізнавальний; самоактуалізуючий).

На основі змін ціннісної сфери студентів відбулися й відповідні зміни у відсотковому прояві типів особистості студентів (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна таблиця прояву типу особистості студентів на початку та по закінченні формувального експерименту

№	Тип особистості	До експерименту (у %)	Після експерименту (у %)
1	Емоційно-нестабільний	27	20
2	Авторитарний	20	15
3	Гуманістичний	20	27
4	Пізнавальний	15	23
5	Самоактуалізуючий	8	15

З таблиці ми бачимо, що відбулися значні зміни у відсотковому співвідношенні на початку формувального етапу експерименту та після його завершення. Спостерігається зниження кількості студентів авторитарного типу (особистість прагне до влади, основним є контроль над оточенням, соціальними групами, важливими є методи примусу та заохочення, які дозволяють нав'язувати оточуючим свою волю) та емоційно-нестабільного (прагнення до життя, сповненого розваг, радості тощо) типу особисті, що призвело відповідно до збільшення студентів, які керуються моральними принципами, не розділяють егоїстичних цілей, займаються розвитком професійних здібностей, пізнанням себе та оточуючих, прагнуть сформувати свою особистість відповідно до власних ідеалів, розширюють свій кругозір тощо.

Висновки. Таким чином, здійснюючи вплив на ціннісну сферу особистості, ми впливали та змінювали її поведінку, життєву позицію та стратегію досягнення цілей, які вона ставить перед собою.

Своєчасна психопрофілактика та психокорекція системи ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки в юнацькому віці передбачає активізацію суб'єкт-

28

суб'єктної форми прояву особистісних передумов розв'язання конфліктних ситуацій під час взаємодії шляхом впровадження таких рекомендованих прийомів, як: самоусвідомлення власної системи ціннісних орієнтацій та потреб; самоприйняття соціально-значущих рольових позицій; самопізнання і формування конструктивних світоглядних елементів суб'єктивності; саморегуляція власної конфліктної поведінки; розвиток вербальних та невербальних форм прояву емоцій та почуттів. Програмою передбачається поступове засвоєння учасниками занять основних понять, положень, які стосуються розвитку рефлексивності особистості кожного студента, з подальшим формуванням здатності усвідомлювати власні конфліктні форми поведінки та нести відповідальність за їх подолання.

Отже, досліджувані нами параметри особистості: ціннісні орієнтації, конфліктні форми поведінки мають динамічний характер, вони можуть змінюватись у залежності від того, в якому середовищі знаходиться особистість та який виховний вплив на неї здійснюється. Це положення підтверджують результати діагностування студентів після проведених психокорекційних занять: позитивна динаміка змін свідчить про переоцінку

ними системи цінностей, підвищення ціннісно-орієнтаційної єдності груп, підвищення розуміння цінностей та реалізації їх у житті.

Література

1. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система // Психол. журнал. – 1999. – № 5. – С. 38-44.
2. Бутківська Т.В. Проблема цінностей у соціалізації особистості // Цінності освіти та виховання. – К.:ІЗМН, 1997. – С. 30-38.
3. Каган М.С. Философская теория ценности / Санкт-Петербургский гос. ун-т; Академия гуманитарных наук. – С-Пб.: Петрополис, 1997. – 205 с.
4. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації // Рідна школа. – 1997. – № 11. – С. 25-27.
5. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навч. посібник. – К.: ТОВ „Філ-студія”, 2006. – 320 с.